

СОЦИОЛОГИЯ ИЛИМДЕРИ
СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
SOCIAL SCIENCES

Исаев К., Камчыбекова С.

**КЫРГЫЗСТАНДАГЫ МАМЛЕКЕТТИК ТИЛ ЖАНА
ИДЕНТТҮҮЛҮК МАСЕЛЕЛЕРИ**

Исаев К., Камчыбекова С.

**ПРОБЛЕМЫ ИДЕНТИЧНОСТИ И ГОСУДАРСТВЕННОГО
ЯЗЫКА В КЫРГЫЗСТАНЕ**

K. Isaev, S. Kamchybekova

**THE PROBLEMS OF IDENTITY AND THE STATE
LANGUAGE IN KYRGYZSTAN**

УДК: 316.344.8

Макалада мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тилдик иденттүүлүк маселелери жалпы жарандык иденттүүлүк нугунда социологиялык талдоого багытталган. Автор “тилдик иденттүүлүк” түшүнүгүн теориялык маңызын ачып берилген. Жалпы жарандык иденттүүлүк жарандык улуттун калыптанышынын негизин түзгөн өзөктүү категория. Кыргызстанда жашаган түрдүү этностордун өкүлдөрүн бириктирген бирдиктүү жарандык улуттун – кыргыз улутунун калыптанышы, алардын аң-сезиминде бирдиктүү жарандык иденттүүлүктүн реалдуу бекемделиши менен коштолуп керек. Жарандык улуттун калыптанышы бир топ интеграция компоненттерин камтыйт: жалпы рухий баалуулуктарды, жалпы сыймыктанган баатырларды, жалпы майрамдарды жана тарыхый жеңиштерти, жалпы маданий мурасты ж.б. камтыйт. Жалпы баарлашуу тили да ушундай маанилүү интеграциялык компоненттин бир болуп саналат. Ошондуктан макалада Кыргызстанда өткөрүлгөн эл каттоолордун маалыматтарынын негизинде концепцияда белгиленген “кыргыз жараны” иденттүүлүгүнүн калыптанышуу өзгөчөлүктөрү жана кыргыз коомунун бардык өкүлдөрүнүн иденттүүлүгү үчүн бирдей мааниге ээ болгон тил фактору талдаган.

Негизги сөздөр: иденттүүлүк, улут, жарандык иденттүүлүк, тилдик иденттүүлүк, кыргыз жараны, кыргызстандык иденттүүлүк.

Статья посвящена к социологическому анализу проблем языковой идентичности в контексте формирования общей гражданской идентичности. Авторы раскрывают теоретическую сущность понятия “языковая идентич-

ность”. Общая гражданская идентичность - ключевая категория, лежащая в основе формирования гражданской нации. Формирование единой гражданской нации – кыргызской нации, объединяющей представителей разных этнических групп, проживающих в Кыргызстане, должно сопровождаться реальным укреплением единой гражданской идентичности в их сознании. Формирование гражданской нации включает ряд интеграционных компонентов: общие духовные ценности, общие герои, общие праздники и исторические победы, общее культурное наследие и т.д. Общий язык общенация также является одним из таких важных компонентов интеграции. Поэтому в статье анализирует, на базе эмпирических данных переписей населения проведенного по Кыргызстану, особенности формирования идентичности “кыргыз жараны” и фактор языка, имеющий одинаковое значение для идентичности всех представителей кыргызского общества.

Ключевые слова: идентичность, нация, гражданская идентичность, языковая идентичность, кыргыз жараны, кыргызстанская идентичность.

Article is devoted to the sociological analysis of problems of language identity in the context of formation of the general civil identity. The authors reveal the theoretical essence of the concept of “linguistic identity”. Common civic identity is a key category underlying the formation of a civic nation. The formation of a single civic nation - the Kyrgyz nation, uniting representatives of different ethnic groups living in Kyrgyzstan, should be accompanied by a real strengthening of a single civic identity in their minds. The formation of a civil nation includes a number of integration components: common spiritual values, common heroes, common holidays and historical victories, common cul-

tural heritage, etc. A common language of communication is also one such important component of integration. Therefore, the article analyzes, on the basis of empirical data from the population censuses conducted in Kyrgyzstan, the peculiarities of the formation of the identity of “Kyrgyz zharany” and the factor of language, which has the same meaning for the identity of all representatives of the Kyrgyz society.

Key words: identity, nation, civil identity, language identity, the Kyrgyz citizen, Kyrgyzstan identity.

Кыргыз коомунун биримдиги жана ынтымагы азыркы шарттарда теориялык да, практикалык да жактардан караганда актуалдашкан маселелерден экендигинде шек жок. Бул өлкөбүздүн жарандарынын көпчүлүгүнүн иденттүүлүк боштук (вакуум) же бошот абалы менен байланыштуу. Биздин республика сыяктуу полиэтникалык мамлекет (1-табл.) үчүн жарандык иденттүүлүктүн бошондугу эселеп коркунучтуу.

1-таблица

Көз карандысыздык жылдарында при этностук жамааттардын санынын өзгөрүшү [3, 5.59]

	Эл каттоонун маалыматы				Жыл башына карата КР УСКнын маалыматы			
	1989-ж.		2009-ж.		2016-ж.		2020-ж.	
	саны	%	саны	%	саны	%	саны	%
Бардык калк	4 257 755	100	5 362 793	100	5 895 100	100	6 523 530	100
Кыргыздар	2 229 663	52,4	3 804 788	71	4 393 100	73,0	4 804 425	73,6
Өзбектер	550 096	12,9	768 405	14,3	857 000	14,6	964 412	14,8
Орустар	916 558	21,5	419 583	7,8	360 600	6,0	344 960	5,3
Украиндер	108 027	2,5	21 924	0,4	12 700	0,2	9 952	0,2
Дунгандар	36 928	0,9	58 409	1,1	67 600	1,1	74 034	1,1
Уйгурлар	36 779	0,9	48 543	0,9	54 800	0,9	59 402	0,9
Тажиктер	33 518	0,8	46 686	0,9	52 700	0,9	57 626	0,9

Жарандык жалпылык өлкөнүн каада-салты, жалпы тарыхый тагдыры, маданий баалуулуктары болгон калкын бириктирүүчү чоң топ. Мында баарлашуу каражаты жана баары бөлүшкөн барктарды жана баалуулуктарды иштеп чыгуу шарты болгон жалпы тилдин зор мааниси бар. Ошол эле учурда, жарандык жалпы кыргызстандык иденттүүлүктү – Кыргыз жаранын калыптандыруу биздин өлкө үчүн жөнөкөй маселелерден эмес. Анткени, Кыргызстанда мамлекеттик тил болгон кыргыз тили жарандык иденттүүлүктү калыптанышындагы өзүнө жүктөлгөн милдеттерди азырынча жетиштүү деңгээлдерде аткарууга чамасы чектелүү.

Жалпы жарандык иденттүүлүк жарандык улуттун калыптанышынын негизин түзгөн өзөктүү категория. Бул Кыргызстанда жашаган түрдүү этностордун өкүлдөрүн бириктирген бирдиктүү жарандык улуттун - **кыргыз улутунун** алардын аң-сезиминде реалдуу бекемделиши менен коштолуш керек. Жарандык улуттун калыптанышы бир топ интеграция компоненттерин камтыйт: жалпы рухий баалуулуктарды, жалпы сыймыктанган баатырларды, жалпы майрамдарды жана тарыхый жеңиштерти, жалпы маданий мурасты ж. б. камтыйт. Жалпы баарлашуу тили да ушундай маанилүү интеграциялык компоненттин бир

болуп саналат. “Кыргыз Республикасында 2021-2025-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн Программасы” негизделген принциптери муну түздөн-түз тастыктайт. Анда “кыргыз тили – мамлекеттин жана жарандык интеграциянын негизи, ошондой эле мамлекеттик иденттүүлүктүн атрибуту”, “мамлекеттик тил – Кыргызстан элинин биримдигин бекемдөөнүн, өлкөнүн туруктуулугун камсыз кылуунун маанилүү фактору” катары көрсөтүлгөн [5]. Кыргызстандыктардын жарандык иденттүүлүк сезимдерин бекемдөөдө, Кыргыз улутун калыптандырууда эки багыттуу: теориялык жана практикалык жактардан тең иш-аракеттер талап кылынат. Ага, бир (теориялык) жактан, коом таануучу окумуштуулар, экинчи (практикалык) жактан, саясатчылар өз салымдарын кошуш керек.

Кыргыз Республикасында элдин биримдигин жана этностор аралык мамилелерди чыңдоо концепциясында” (мындан ары Концепция), жалпы жарандык биримдикти жана мамлекеттин бүтүндүгүн чыңдоону бардык кыргызстандыктардын мамлекеттик тилди окуп-үйрөнүшү жана билиши үчүн шарттарды түзүү аркылуу мамлекеттик тилдин реалдуу бириктирүүчү ролун камсыз кылуу каралган [1]. Концепцияда, ошондой эле, этностук жамааттардын өз эне тилдерин

сакталышына кепилдикти камсыз кылуу менен кыргызстандыктардын мамлекеттик, расмий жана дүйнөдө кеңири колдонулган тилдердин бирин билген үч тилдүү жаңы муунун калыптандыруу максаты коюлган. Бул жарандардын атаандашууга жөндөмдүүлүгүн жогорулатуунун, өлкөнү ийгиликтүү өнүктүрүүнүн шарты катары аныкталган жана мындай натыйжаларга жетүү үчүн 20 милдетти жүзөгө ашыруу белгиленген.

Көз карандысыздык жылдары ичинде өлкөнүн ар кандай этникалык топторунун өкүлдөрү өздөрүн Кыргыз Республикасынын жараны, анын бирдиктүү элинин бир бөлүгү экендигин андап сезе албагандыгы айкын болду. Бул, айрыкча, акыркы 15 жыл аралыгында республикада жүз берген этностор ортосундагы чыр-чатактардан: Чүй облусунда 2006-жылы Искра айылындагы кыргыздар менен дунгандардын, 2009-жылы Петровка айылындагы кыргыздар менен күрддөрдүн, 2010-жылы Маевка айылындагы кыргыздар менен түрк-месхеттердин жана чыңалуунун чокусу болгон, ошол эле жылдагы Кыргызстандын түштүгүндөгү кайгылуу окуялардан даана көрүндү. Мисалы, 2010-жылдын 10-июнунун кечинде Ош шаарынын бир нече райондорунда өзбек этносунан таандык адамдардан турган сепаратисттик топтор бул коогалаңды башташкан. Алар кыргыз улутундагы жарандарга кол салуу менен алардын өмүрүнө, мүлкүнө жана мамлекеттик мүлккө коркунуч туудуруп, баш аламандыктардын башталышына себепкер болушкан. Ал гана эмес, алар өздөрүнүн Кыргызстандын мамлекеттик жана Конституциялык түзүлүшүнө каршы куралдуу кол салуу аракеттери менен Кыргыз мамлекеттүүлүгүнө, анын бүтүндүгүнө коркунуч жаратышкан. Мисал катары айтсак:

- Кыргыз Республикасынын Гербин талкалап, Туусун өрттөгөн фактылар (Нариман ИИБнүн имаратынын жана КРнын ӨКМдин кампасынын алдында);

- шаардык МАИнин, Кара-Суу району Нариман милиция бөлүмүнүн, Базар-Коргон райондук милиция бөлүмүнүн, Сузакта райондук архивдин имараттарынын талкаланып, өрттөлүшү;

- аскердик бөлүктөр жайгашкан жерлерге кол салуу аракеттери (Сулайман-Тоонун батышында жайгашкан чек ара аскер бөлүгүнө);

- элдешүү аракетин жасаган кыргыз улутундагы мамлекеттик, милиция жана аскер кызматындагы жарандардын (Ош шаардык Кеңешинин депутатынын, Кара-Суу райондук ИИБнүн башчысынын, ж.б. регулярдуу аскер бөлүктөрүнүн, ички иштер, МАИ кызматкерлеринин) мыкаачылык менен өлтүрүлүшү;

- шаардык троллейбус паркынын, айрым ЖОЖдун

окуу корпустарынын, филармониянын, Ош ПВЭСтин ж.б. имараттардын жана троллейбус, автобустардын талкаланып, өрттөлүшү ж.б.у.с.

Ошондуктан, жалпы жарандык иденттүүлүктү калыптандыруу – Кыргызстандын биримдиги, бүтүндүгү, мамлекеттүүлүктү сактап калуудагы өзөктүк маселе. Концепцияда бул багытта тилге байланыштуу каралган иш-аракеттерден төмөндөгүлөрдү өзгөчө белгилөөгө болот:

1. Мамлекеттик тилди колдонуу чөйрөсүн кеңейтүү, жарандардын, алардын ичинде мамлекеттик тил эне тили болбогондордун арасында аны билгендердин санынын өсүшүнө дем берүү;

2. Ар бир жарандын өз эне тилин сакталышына жана үйрөнүшүнө шарттарды түзүү, тилдик белгилер боюнча кодулоого жол бербөө;

3. Кыргыз тилинин потенциалынын өнүктүрүү, анын коомдук-саясий, экономикалык, маданий, илимий жана башка иш-аракет тармактарында колдонулушун кеңейтүүгө шарттарды камсыз кылуу;

4. Мамлекеттик тилдин терминологиялык фондун толуктоо, лексиканы унификациялоо, жаңы муундагы китептерди басып чыгаруу;

5. Билим берүүнүн бардык деңгээлдеринде, анын ичинде мектепке чейинки, баштапкы, орто, кесиптик, жогорку билим берүүдө мамлекеттик тилде окутууну камсыз кылуу...

6. ... мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлерге карата мамлекеттик тилди билүү боюнча квалификациялык талаптардын системасын колдонууга этап менен киргизүү;

7. Мамлекеттик тилде илимий иштеп чыгууларды өнүктүрүүнү кубаттоо, тармактык терминологиялык сөздүктөрдү иштеп чыгуу [1].

Кыргызстанда жашаган этникалык топтордун тилдерди билүү көрсөткөчтөрү өзгөчө кызыгуу жаратат. Анткени, тил элдин негизги белгисинин бири, анын маданиятынын маанилүү элементи эле эмес, көп улуттуу өлкө үчүн тил, жогоруда белгиленгендей, баарлашуу каражаты да болуп саналат. Баш мыйзамга ылайык, биздин республикада кыргыз тилине – мамлекеттик тил, орус тилине – расмий тил статустары берилген [2, 5-б.]. Калктын кайсы тилди эне тили катары эсептей тургандыгын жана башка кандай тилдерди биле тургандыгын аныктоо үчүн 2009-жылдагы Эл каттоонун расмий каттоо барагына (форма 2) атайын алтынчы суроо киргизилген. Анын натыйжасында Кыргызстанда жашаган этникалык топтордун өкүлдөрүнүн 97,75%ы эне тили катары өзүн таандык деп көрсөткөн этносунун тилин көрсөткөн (2-табл.), 120 790 адам (же 2,2 %ы) башка этностун тилин эне тили

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 3, 2020

катары эсептей тургандыгын билдирген [3, 118-б.]. Башка этностун тилин эне тили катары көрсөткөндөрдүн ар бир төртүнчүсү гана (25,8%ы) – кыргыз тилин, теңинен көбү (52,3%ы) – орус тилин, 12,3%ы – өзбек тилин, калгандар (9,6 %ы) башка тилди көрсөткөн. Мамлекеттик тил болгон кыргыз тилинин абалы, бул жерде, орус тилинин позициясынан эки эсе төмөн. А түгүл, өзүнүн улутун кыргыз деп көрсөткөн 5403 адам эне тили катары кыргыз тилинен башка тилди көрсөтүшкөн. Алардын 73,6%ы, же 3978 адам орус тилин, 20,1%ы (1124 адам) өзбек тилин жана 5,6%ы (301 адам) башка тилди өз эне тили деп эсептешет [3, 118-б.]. Кыргызстандын башка этникалык топторунун өзүнүн тилин эне тили катары эсептегендер

боюнча салыштырмалуу талдоо жүргүзгөндө украиндерде жана немистерде бул көрсөткүч эң жогорку болгон. Кыргызстандык украиндердин 24,5%ы гана эне тили сапатында украин тилин, ал эми 75,1%ы болсо орус тилин көрсөтүшкөн. Кыргызстандык немистерде да бул көрсөткүч ушундай эле жогору, турушу боюнча, 27,7% жана 70,8% түзгөн. Ал эми Кыргызстандык корейлерде бул маани теңдешкен: 49,0 % корей тилин, 50,1 % орус тилин эне тили катары көрсөтүшкөн [3, 118-б.]. Башка этникалык топтордун өкүлдөрүнүн басымдуу көпчүлүгү эне тилин өзүнүн этникалык таандыгы боюнча аныкташкан.

2-таблица

Калктын тилдерди билиши боюнча бөлүнүшү

№	Этностор	Жалпы саны	Өз этносунун тилин эне тили катары көрсөткөндөр		Кыргыз тилин эне тили катары көрсөткөндөр		Кыргыз тилин экинчи тил катары билгендер	
			саны	%	саны	%	саны	%
1.	КР боюнча	5362793	5241903	97,7	4070572	75,9	271187	5,06
2.	Кыргыздар	3804788	3799385	99,8	-		1610	0,04
3.	Өзбектер	768405	757660	98,6	6324	0,82	212063	27,60
4.	Орустар	419583	419017	99,8	322	0,08	12764	3,04
5.	Дунгандар	58409	56541	96,8	278	0,48	1940	3,32
6.	уйгурлар	48543	37277	76,8	1981	4,08	7399	15,24
7.	Тажиктер	46105	42324	91,8	1021	2,21	11498	24,94
8.	Түрктөр	39133	25680	65,6	6207	15,86	8720	22,28
9.	Казактар	33198	22404	67,5	8779	26,44	4895	14,74
10.	татарлар	31424	20907	66,5	1107	3,52	3155	10,04
11.	Украиндер	21924	5373	24,5	64	0,29	673	3,07
12.	Корейлер	17299	8476	49,0	120	0,69	405	2,34
13.	Азербайжан	17267	11530	66,8	171	0,99	2644	15,31

Калктын экинчи тилди билиши боюнча маалыматка кайрылсак, мамлекеттик тил статусу болгон кыргыз тилин (эне тили жана экинчи тил катары) биле тургандардын үлүшү 75,9%ды (же 4 070 572 адамды) түзгөн. Салыштыруу үчүн: Орусия Федерациясында 2002-жылдагы эл каттоонун маалыматы боюнча, 160 тан ашуун этностордон куралган калкынын 98,7%ы мамлекеттик статусу болгон орус тилин билишет [4, 48-52-бб.]. Ал эми Кыргызстандын калкынын ар бир төртүнчү тургуну мамлекеттик тилди билбейт. Титулдук улут болгон кыргыздарды кошпой эсептегенде, жалпы саны 1 558 005 адамды түзгөн башка этникалык топтордун ичинен 269 577 жаран гана (17,3%ы) экинчи тил катары кыргыз тилин көрсөткөн. Демек, башка этникалык топтордун калган 1 288 428

өкүлү же 82,9 %ы кыргыз тилин билбейт. Кыргыз тилинде эркин сүйлөй турганын билдиргендерден «орус тилдүү» кыргыздарды (1 610 адам) жана кыргыздарга тили жактан жакын болгон түрк тилдүү өзбектерди (212 063 адам), казактарды (4 895 адам) кошпогон учурда, башка этностордон болгону **52 619** адам гана экинчи тил катары кыргыз тилин көрсөтүшкөн. Бул Кыргызстан калкынын кыргыздардан жана кыргыз тилин экинчи тил катары билген өзбектер жана казактардан сырткары 1 345 942 адамдын **3,9%(!)** гана түзөт [3, 118-120-бб.].

Кыргыз өкмөтүнүн тил саясатында жыйырма жыл бою «ордунда чуркоо» сыяктуу жылыш болгон жок. Анын мындай натыйжасыздыгынын себеби борбордук бийлик органдарынын иштегендердин басымдуу

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 3, 2020

көпчүлүгүн түзгөн «орус тилдүү» кызматкерлердин пассивдүү каршылыгы жана тил үйрөнүү зарылдыгынын жок экендиги менен түшүндүрүлөт. Анткени, орус тилинин расмий тил катары статусу жана аны ашкере түшүнүү да, белгилүү деңгээлде, кыргыз тилинин өзүнүн мыйзамдуу ордун ээлешине тоскоол болууда. Акыркы 9-10 жылдарда гана мамлекет жетекчилеринин - экс-президенттер А.Атамбаевдин жана С.Жээнбековдун, кыргыз тили маселеси боюнча демилгелеринин, принципалдуу бекем позицияларынын, ыраатуу койгон талаптарынын натыйжасында мамлекеттик тилдин татыктуу ордун бекемдөөдө

алгылыктуу жылыштар байкалды.

Расмий статистикага ылайык Кыргызстандын калкынын болжол менен 43,3%ы экинчи тилди билет. Экинчи тил катары орус тили кеңири колдонулат (83%), кыргыз тили эне тили болуп саналбаган адамдардын 10,7%ында гана кыргыз тили баарлашуунун экинчи тили болуп саналат (табл. 3). Муну менен бирге англис тилинде эркин баарлаша алган адамдардын үлүшү 1,1%дан ашпайт. Эне тилин жана экинчи тилди эске алуу менен бардыгы болуп калктын 76,5%ы кыргыз тилин, 48,3%ы – орус тилин билет [3, 320-330-бб.].

3-таблица

Эне тилин жана экинчи тилди билген Кыргызстандын жарандарынын саны боюнча маалымат [3, 118-122-бб.].

	Саны		Эне тили		Белгиленген экинчи тил	
Бардыгы	5 362 793	100%	5 362 793	100%	2 538 811	100%
Кыргыз	3 804 788	71,0%	3 830 556	71,4%	271 187	10,7%
Өзбек	768 405	14,3%	772 561	14,4%	97 753	3,9%
Орус	419 583	7,8%	482 252	9,0%	2 109 393	83%
Англис	-	-	-	-	28 408	1,1%
Башка	776	-	277 424	5,2%	32 070	1,3%

Мектепке чейинки билим берүүгө камтылган балдардын 65%ы орус тилинде, 33,3%ы – кыргыз, 1,8% - өзбек тилинде окуйт [6, 11-25-бб.]. Окутуу тили боюнча орто мектептердин саны жагындагы маалыматтарды салыштыруу төмөнкүдөй катышты көрсөтөт: кыргыз тилинде окуткан мектептер 64,2% (өлкөдөгү окуучулардын жалпы санынын 73,1% камтыйт), орус тилинде – 9,14% (окуучулардын 17,9%ы), өзбек тилинде – 5,5% (окуучулардын 8,7%ы), тажик тилинде – 0,13% (окуучулардын 0,3%ы), аралаш мектептер –

21,02%. Ошол эле мезгилде ЖОЖдордун көпчүлүгүндө окутуу орус тилинде жүргүзүлөт [6, 11-25-бб.].

Биздин “Жарандык иденттүүлүктүн маани-маңызы: этностордун мисалында” деген аталыштагы изилдөөбүздө кыргызстандыктар кимди кыргыз деп билээрин аныктоого багытталган “Сиз кимди “КЫРГЫЗ” деп эсептейсиз?” деген суроо кошулган [7]. Ага респонденттердин жооптору 4-таблицада келтирилген. Бул суроого жооптордун бирөө тилге байланыштуу болуп, ал жалпы 10 позициянын ичинен 6 орунду ээлеген (табл. 4).

4-таблица

Сиз «КЫРГЫЗ» деп кимди эсептейсиз?

№	Жооптордун варианттары	Саны	%
1.	Улуту кыргыз болсо	295	24,8
2.	Ким озун кыргызмын деп эсептесе	199	16,7
3.	Кыргыз маданиятын жакшы билген, аны сыйлаган адамды	185	15,6
4.	Паспортунда ким "кыргыз" болсо	163	13,7
5.	Ата-энеси кыргыз болсо	155	13,0
6.	Ким кыргызча сүйлөсө	125	10,5
7.	Жооп жок	26	2,2
8.	Кыргызстандын паспорту болсо	25	2,1
9.	Жооптордун баары	10	,8
10.	Мекенчил	5	,4
11.	Башка	1	,1
12.	Баары	1189	100,0

Сиз кимди «КЫРГЫЗ» деп эсептейсиз?

«Улуту»		Жооп жок	Ким кыргызча сүйлөсө	Ким өзүн кыргыздын деп эсептесе	Паспорту ким «кыргыз» болсо	Кыргыз-стандын паспорту болсо	Ата-энеси кыргыз болсо	Улуту кыргыз болсо	Кыргыз маданиятын жакшы билген, аны сыйлаган адамды	Мекенчил	Жооптордун баары	Башка жооп	Баары
Кыргыз	Саны	6	37	84	44	6	43	91	53	3	8	1	376
	Саптан %	1,6%	9,8%	22,3%	11,7%	1,6%	11,4%	24,2%	14,1%	0,8%	2,1%	0,3%	100%
	Мамычандан %	23,1	29,6%	42,2%	27,0%	24,0%	27,7%	30,8%	28,6%	60,0	80,0%	100%	31,6%
Өзбек	Саны	15	64	80	76	9	85	104	65	1	0	0	499
	Саптан %	3,0%	12,8%	16,0%	15,2%	1,8%	17,0%	20,8%	13,0%	0,2%	0,0%	0,0%	100%
	Мамычандан %	57,7	51,2%	40,2%	46,6%	36,0%	54,8%	35,3%	35,1%	20,0	0,0%	0,0%	42,0%
Орус	Саны	3	15	19	27	7	17	74	49	1	2	0	214
	Саптан %	1,4%	7,0%	8,9%	12,6%	3,3%	7,9%	34,6%	22,9%	0,5%	0,9%	0,0%	100%
	Мамычандан %	11,5	12,0%	9,5%	16,6%	28,0%	11,0%	25,1%	26,5%	20,0%	20,0%	0,0%	18,0%
Тажик	Саны	0	4	5	3	3	0	5	1	0	0	0	21
	Саптан %	0,0%	19,0%	23,8%	14,3%	14,3%	0,0%	23,8%	4,8%	0,0%	0,0%	0,0%	100%
	Мамычандан %	0,0%	3,2%	2,5%	1,8%	12,0%	0,0%	1,7%	0,5%	0,0%	0,0%	0,0%	1,8%
Башка	Саны	2	5	11	13	0	10	21	17	0	0	0	79
	Саптан %	2,5%	6,3%	13,9%	16,5%	0,0%	12,7%	26,6%	21,5%	0,0%	0,0%	0,0%	100%
	Мамычандан %	7,7%	4,0%	5,5%	8,0%	0,0%	6,5%	7,1%	9,2%	0,0%	0,0%	0,0%	6,6%
Баары	Саны	26	125	199	163	25	155	295	185	5	10	1	1189
	Саптан %	2,2%	10,5%	16,7%	13,7%	2,1%	13,0%	24,8%	15,6%	0,4%	0,8%	0,1%	100%
	Мамычандан %	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Тилдин адамдын улутунун аныктоодогу ордуна, маанисине байланыштуу: “Ким кыргызча сүйлөсө, ошол кыргыз болот” деген пикирди ар бир онунчу респондент билдирген, б.а. 10,5% же 125 респондент ушундай ойду карманган. Аларды этностук кесилиште талдоо төмөнкүдөй өзгөчөлүктөрдү көрсөттү: эки этностук топто бул ойду тутунган респонденттердин үлүшү орточо мааниден жогору. Алар тажиктер жана өзбектер, биринчилердин арасында тил позициясын тандагандардын үлүшү эң жогору – 19,0% же алардын бештен бири үчүн тил улутту аныктоодогу негизги болуп, орточо көрсөткүчтөн дээрлик эки эсеге жакын жогору болуп саналат. Өзбек этностук тобунун өкүлдөрүнүн арасында болсо мындай пикирдегилердин үлүшү 12,8% менен экинчи тепкичте. Кыргыз жана орус этностук топтордун өкүлдөрү бири-биринен дээрлик 3%дык айырма менен кийинки орундарды ээлеген, алардын үлүштүк көрсөткүчтөрү, турушуна карай, 9,8% жана 7,0% түзгөн. Башка этностук топтордун өкүлдөрүнүн бул позицияны тандашы да акыркы көрсөткүчкө жакын, тагыраагы – 6,3% (табл.

5). Улуттун улут катары сакталышы анын тилинин сакталышы, өнүгүшү менен байланыштуу экендигин эске алганда, бул позициянын мындай лидерлик эмес абалды ээлеши ойлоноону, тийешелүү жыйынтык чыгарып, туура чечимдерди кабыл алуу зарылдыгын айкындайт. Кыргыз Республикасынын Президентинин милдетин аткаруучунун 2020-жылдын 13-ноябрындагы ПЖ №39 Жарлыгы менен бекитилген “2021-2026-жылдары Кыргыз Республикасында Кыргыз жараны деп жарандардын өзүн таануусун өнүктүрүүнүн концепциясынын” ишке ашыруунун зарыл шарты, кыргыз мамлекеттүүлүгүн бекемдөөнүн өбөлгөсү бул мамлекеттик тилдин коомдогу ордун, маанисин жогорулатуу экендиги талашсыз [8]. Бул Концепциянын өзүндө да баса белгиленген. Бирок, жаңы кабыл алынган жарандык иденттүүлүктү өнүктүрүү боюнча маанилүү документтин текстинин арадан бир нече ай убакыт өтсө да кенен жарыяланбай жаткандыгы бул өзөктүк маселеге бийликтин салкын мамилесин көрсөтүп, ал “Элдин улуулугу анын тили менен маданиятында” (Ч.Айтматов) экендигине жетиштүү баа

бербей жаткансыйт.

Жогоруда айтылгандар кээ бир жыйынтыктарды чыгарууга негиз болот. Биринчиден, жалпы кыргызстандык “жарандык улут” түшүнүгүнүн жана кыргызстандык иденттүүлүктүн бекемделишинде мамлекеттик тилдин ролу чоң экендигин талашсыз. Экинчиден, полиэтникалык кыргызстандын шартында жарандык улут жана жарандык иденттүүлүк калыптанышы баарынын бирдейлигине, этностордун жана алардын этникалык иденттүүлүгүнүн, эне тилинин жоюлушуна алып келбейт. Үчүнчүдөн, жалпы кыргызстандык иденттүүлүктү калыптандыруу Кыргызстандын биримдигин сактоонун, келечектеги өнүгүшүнүн өбөлгөсү. Бул жарандардын мамлекеттик тилди билүү жана аны күндөлүк жашоосунда колдонуу деңгээлине жараша болот.

Адабияттар:

1. «Кыргыз Республикасында элдин биримдигин жана этностор аралык мамилелерди чыңдоо Концепциясы» [электрондук каражат]. - Кирүү режими: <http://www.gov.kg> - экранда аталышы.
2. Кыргыз Республикасынын Конституциясы. - Бишкек, Академия басмасы, 2017.
3. Перепись населения и жилищного фонда Кыргызской Республики 2009 года [Текст]: Население Кыргызстана. - Бишкек: НСК КР, 2010. - 2 кн., ч. 1. - 412 б.
4. Кыргызстан цифраларда. УСКнын жыйнагы. – Бишкек, УСК., 2020
5. “Кыргыз Республикасында 2021-2025-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн Программасы”[электрондук каражат]. – Кирүү режими: [http:// www.gov.kg](http://www.gov.kg). – экранда аталышы.
6. 5.01.00.03 Total population by nationality (assessment at the beginning of the year, people) - Кирүү режими: <http://www.stat.kg/ru/statistics/naselenie/> – экранда аталышы.
7. “Жарандык иденттүүлүктүн маани-маңызы: этностордун мисалында”. Өздүк социологиялык изилдөөнүн материалдары. 1189 респондент.
8. “2021-2026-жылдары Кыргыз Республикасында Кыргыз жараны деп жарандардын өзүн таануусун өнүктүрүүнүн концепциясы” - Эркин тоо” №98 (3170), 2020-ж. 2-декабрь.